

УДК 329.15-044.372(477.52)"1990/1991"

DOI 10.31654/2520-6966-2018-10i-92-274-281

Б. С. Філатов

аспірант кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Криза в Сумському осередку КПУ (1990–1991 рр.)

У статті проаналізовано діяльність КПУ в 1990–1991 рр. Висвітлено суспільно-політичні передумови, які призвели до кризи всередині Сумського осередку КПУ. Проаналізовано причини, основні прояви, суть та наслідки кризи в Сумському осередку КПУ. Здійснено системний аналіз динаміки розвитку кризових явищ усередині КПУ в Сумській області. Проаналізовано роль Асоціації демократичних сил Сумщини в розвитку кризових явищ Сумського осередку КПУ. Здійснено спробу всебічного об'єктивного висвітлення поставленої проблеми.

Ключові слова: КПУ, УРСР, Асоціація демократичних сил Сумщини, група "Вибір", опозиція.

У 1989 році в СРСР було проведено перші альтернативні конкурентні вибори до Верховної Ради СРСР. Вибори сприяли розгортанню демократичного руху, консолідації опозиції в єдину платформу. У березні 1990 року схожим чином відбулися вибори до Сумської обласної Ради народних депутатів. КПУ в умовах "перебудови" і багатопартійності, що почала формуватися, втрачала свою монолітність. Розпад КПУ був обумовлений тим, що між правлячою партією та суспільством виникли глибокі протиріччя. Плуралізм думок, розпочата демократизація суспільно-політичного життя принципово змінювали ситуацію в країні, а КПРС, сповідаючи консервативні погляди, продовжувала захищати підвалини старої політичної системи, що перебувала в глибокій кризі.

Криза КПУ в останні роки Перебудови вивчається політологами та істориками в контексті загальнополітичного процесу на теренах УРСР. О. Бойко, О. Гарань, В. Литвин у своїх наукових працях основну увагу концентрували на причинах і передумовах кризових процесів у верхівці КПУ. Водночас автори майже не розглядали специфіки розвитку кризових явищ у регіональних осередках Компартії України.

Специфіка розвитку кризових явищ у Сумському осередку КПУ не стала предметом окремого наукового дослідження, тому дана тема залишається актуальною. Джерельну базу статті склали матеріали

Центрального державного архіву громадських об'єднань України [2; 3; 4; 7] та обласної періодичної преси, здебільшого матеріали газет "Ленінська правда" [9;13;14;15] та "Добрий день" [1; 5; 6; 8; 12]. До матеріалів газети "Ленінська правда", яка видавалася Сумським обкомом КПУ, треба ставитися критично.

Мета даного дослідження – проаналізувати процес зростання кризових явищ у Сумському осередку КПУ в 1990–1991 рр., з'ясувати його специфіку.

Втрата КПРС монополії на владу після рішення лютого пленуму ЦК КПРС 1989 р. про усунення з Конституції СРСР 6-ї статті призвела до посилення відцентрових сил у партійних структурах. За оцінками партійних експертів, на червень 1990 р. у лавах КПРС нараховувалося, "як мінімум, 25 % нетвердих партійців, які, очевидно, залишать партію найближчим часом" [2, арк. 19].

У червні 1990 р. ідеологічний відділ ЦК КПУ, який провів соціологічне дослідження "КПУ на етапі оновлення", змушений був констатувати: "Продовжує поглиблюватись процес втрати довір'я до партії та її органів..." [3, арк. 18]. Соціологічне дослідження вказувало не лише на падіння у суспільстві авторитету КПРС в цілому та КПУ зокрема, а й на серйозні симптоми глибокої кризи всередині самої партії. Достатньо сказати, що однозначно її підтримували 62 % комуністів, крім того, лише 37,7 % членів партії вбачали у КПУ реальну силу, здатну вивести Українську РСР з кризової ситуації. Одночасно 20,4 % опитаних комуністів віддавали перевагу у цьому питанні представникам "Демократичної платформи" [4, арк. 40].

2–13 липня 1990 р. проходив XXVIII з'їзд КПРС, на якому було прийнято новий Статут, який закріпив право добровільного виходу з комуністичної партії. Існувало декілька причин, які спонукали до прийняття такого рішення:

1. З лав КПРС вибуватимуть пристосованці, тобто робітники та селяни, яких силоміць змушували вступати в ряди Комуністичної партії.
2. Невдоволення в республіках діями центральної влади.
3. Зростаючий вплив демократичних сил.

У 1990 р. з КПРС по Сумській області вийшли 4991 особи, що склали 5,5 % від усього складу Комуністичної партії Сумської області, а вступили до партії 1381 особа [9, с. 1].

3 Сумського міського осередку КПУ у 1990 р. вийшли 2614 осіб (11 %). Кандидатами в члени партії стали 144 особи, переважній більшості кандидатів було за 30 років [15, с. 2]. Це свідчило, про падіння авторитету КПУ серед молоді Сумщини, якій вже не потрібно було мати партійний квиток, щоб побудувати успішну кар'єру.

Досить об'єктивну оцінку процесові відцентрових тенденцій у партії дав політичний діяч Б. Олійник. Вважаючи закономірним вихід з партії кар'єристів, пристосуванців, кон'юнктурників, які свого часу прийшли у її ряди "не в ім'я ідеї, а заради користі, розглядаючи партбилет як хлібну картку чи ханський ярлик на отримання уділу", він разом з тим зазначав, що серед тих, хто вийшов із КПРС, "були і порядні люди, які навіть не поділяючи "правил" системи, але намагаючись принести користь суспільству, змушені були вступити в партію. Таких випадків безліч, і чи вина тих людей, хто таким чином опинився у "керівній". Ні, скоріше біда. І засуджувати за вихід із лав не повертається язик" [10, с. 10].

Також ситуацію ускладнювала проблема обміну інформацією між центром та низовими партійними ланками. Якщо секретарі міських комів та райкомів партії часто висловлювали зауваження, що чимало рішень вищих органів великі за обсягом, страждають декларативністю, поверховістю суджень з місцевої конкретики, важкодоступні для розуміння комуністів, то вище партійне керівництво тривожив вкрай низький рівень інформації, що надходила з місць. Члени ЦК КПУ у січні 1990 р. давали їй таку характеристику: "Повідомлення з областей мають неглибокий характер, так як і по сей день у 9 обкомах їх готують та передають технічні секретарі..., а не відповідальні працівники обкомів партії. Саме тому часто зводяться до інформації типу "все в порядку", "без пригод"". Серед 9 обкомів фігурує і Сумський обласний комітет КПУ [7, арк. 9, 10].

Можна виділити основні причини наростаючої кризи в КПРС у цей час:

- відставання перебудови в КПРС від перебудовчих процесів у суспільстві, які вона ініціювала;
- низький рівень вивчення інтересів та настроїв народу;
- продовження практики перетасовування кадрів;
- загострення боротьби реформаторської та консервативної течій у вищих ешелонах керівництва партії (боротьба між Єльциним та Горбачовим);
- обмеження самостійності низових партійних ланок;
- опозиційна діяльність альтернативних демократичних політичних партій та рухів.

На Сумщині склалася досить складна політична ситуація, коли більшість депутатів в області – новачки в радах, відчувається брак партійної діяльності. Це призвело до:

- паралічі у виконавчій владі;
- правового нігілізму;

- зростала всюдозволеність у рядах Сумської регіональної ланки КПУ.

На протывагу КПУ в Сумській обласній раді створюють опозиційну депутатську групу "Вибір", яку очолив О. П. Самардак.

15–20 січня 1991 р. відбулися збори Асоціації демократичних сил Сумщини. Опозиційні партії об'єднуються в асоціацію "Демократична Сумщина". Опозиційні сили вирішили об'єднатися, бо навіть КПУ у кризовому стані не мала конкурентів у поодиноких демократичних партій. До асоціації увійшли: НРУ, УРП, Демократична партія, Спілка незалежної української молоді, Соціал-демократична партія, Партія демократичного відродження України, Спадщина, Меморіал, Товариство української мови, Комітет солдатських матерів, Союз сприяння перебудові, деякі члени КПРС [14, с. 1].

На конференції депутат міської ради і лідер групи депутатської групи "Вибір" О. Самардак зазначив: "Всі проблеми, всі недоліки, кризовий стан суспільства вішають на демократів. А реальна влада – в руках старих структур". Сумський крайовий осередок КПУ не визнавав власних політичних помилок, блокував всі рішення обласної ради, що стосувалися національних інтересів [6, с. 2]. Було проголошено курс на усунення КПРС від влади. У відповідь КПУ скаржилася центральному партійному на "Демократичний конгрес", що останніх фінансують американці. За даними сумських комуністів, на політичну діяльність Демократичний конгрес отримав від США близько 400 тисяч доларів [13, с. 2].

На конгресі співголова крайової організації НРУ і член національної Ради ДПУ В. Осадчий в промові зазначив: "Нас привів до Харкова не страх за себе особисто... А страх за долю демократії. Наступ на неї може бути кривавим". Цими словами він наголосив на думці, що КПУ діє лише у власних інтересах, незважаючи на інтереси суспільства. Незважаючи на зростаючий вплив опозиційних демократичних організацій, КПУ відмовлялася від співпраці з ним задля покращення добробуту населення [13, с. 2].

У жовтні 1990 р. виникли протиріччя у Сумській міськраді між групами "Більшовик" та "Вибір" за закони "Про використання української національної символіки в місті Сумах" і "Про демократизацію, департизацію підприємств, організацій і установ міста Суми і діяльність політичних партій в місті Суми". Погоджувальна комісія міськради дійшла компромісу, але група "Більшовик" проголосувала за відміну законів.

Лідер КПУ на Сумщині В. А. Шевченко порушував закон "Про місцеве самоврядування", паралельно обіймавши пост першого

секретаря обласного комітету КПУ і голови обласної ради. А прокурор області М. Г. Кравченко ніяк не протидіяв цьому.

Наступний привід, розгляд на сесії Сумської міськради подання прокурора області М. Кравченка "Про усунення порушень законності в діяльності Сумської міської Ради народних депутатів". Рішення Ради відмінили і визнали незаконними [5, с. 5]. Отже, КПУ у Сумській області майже паралізувала діяльність обласної Ради, тим самим ще більше понижуючи свій авторитет серед населення.

У 1991 р. було проведено соціологічне опитування по Сумській області. На запитання "Кому з політичних діячів країни, республіки, області ви довіряєте найбільше?" 57 % респондентів відповіли, що в СРСР довіряють Єльцину. А на запитання "Діяльність кого у вас викликала розчарування?" – 48 % опитаних зазначили у відповіді прізвище Горбачова. Як бачимо, результати опитування, проведеного по Сумській області, підтверджують результати соціологічного дослідження по СРСР 1990 р. Населення втрачало довіру до правлячої верхівки КПРС і все більше підтримувало опозиційні сили [11, с. 5].

Асоціація демократичних сил намагалася знайти компроміс з сумськими комуністами. Для поліпшення співпраці між політичними силами Демократичний конгрес вніс цілу низку пропозицій на розгляд КПУ:

- політичні питання вирішуються не насильницькими методами;
- створити узгоджувальну комісію;
- розробка і підготовка спільних пропозицій, програм для депутатських груп місцевих рад;
- висунення кандидатур на виборні керівні посади після спільного обговорення;
- проведення спільних "круглих столів";
- всі ЗМІ мають висвітлювати декілька точок зору на одну й ту ж ситуацію;
- створити у 1991 р. будинок громадських організацій;
- ввести проведення пленумів і конференцій партій;
- проводити спільні зустрічі в трудових колективах;
- всі політичні партії, організації, рухи діють відповідно до своїх програмних документів та статутів, не змушуючи одне одного до їх змін [1, с. 7].

Але, незважаючи на запропоновані пропозиції, КПУ в обличчі групи "Більшовик" продовжила паралізувати діяльність Сумської обласної ради:

- заблоковано пропозицію групи "Вибір" транслятувати засідання і надати громадянам вільний доступ до засідань;

- відхилено пропозицію про створення узгоджувальної комісії;
- відкинуто програму насичення споживацького ринку товарами;
- план соціально-економічного розвитку Сумської області на 1991 р., який запропонувала група "Вибір" взагалі не розглядався представниками Сумського осередку КПУ;
- не створили депутатської комісії на принципах персональної відповідальності за показники життєвого рівня [8, с. 3].

Під час проведеного у 1991 р. на території Сумської області соціологічного дослідження на запитання "Чи бажаєте взяти особисту участь у політичному житті?" відповідь "так" дали 73 % опитаних, тоді як ще півроку тому на аналогічне питання позитивну відповідь дали 90 % опитаних громадян [11, с. 5]. Це свідчить про стрімку зневіру народу в тому, що вони щось вирішують. Як наголошують соціологи, з середини 1990 р. результати соціологічних опитувань дають підставу говорити про катастрофічне розчарування серед жителів Сумщини політикою СРСР в цілому і Горбачова зокрема.

Отже, аналіз політичної практики КПРС на початку 90-х рр. дозволяє дійти висновку, що суть партійної кризи, яка охопила всі сфери діяльності – від теоретичної до організаційної, полягала у її нездатності відповісти на виклик часу і повноцінно та якісно забезпечити реалізацію назрілої системної модернізації суспільства. КПРС так і не змогла, перебудовуючи країну, органічно змінитися сама. СРСР не вдалося перетворитися на демократичну організацію лівих сил, здатну до ефективної діяльності в умовах плюралізму. Наслідками глибокої кризи в Комуністичній партії України на Сумщині у внутрішньопартійному житті були масовий вихід з її лав, утворення опозиційних демократичних фракцій та платформ, відсутність тісного контакту регіонального керівництва з центром; у загальнополітичному, як показали соціологічні опитування, прогресуюче падіння авторитету в народі КПРС в цілому та КПУ зокрема; обмеження її доступу до реальних важелів впливу на розвиток трансформаційних процесів; втрата контролю за ходом реформ; зростання тенденцій стихійності, хаотичності, неконтрольованості у розвитку суспільства. Разом з тим наростаючі на фоні кризи зміни ідеологічного змісту та організаційної структури партії свідчили про суттєву трансформацію всієї радянської системи, стрижнем якої була КПРС.

Література

1. Борзунов В. За який вибір ратує "Вибір". *Добрий день*. 1991. № 28. С. 7.
2. Доповідна записка "Про негативні тенденції у Компартії України, які заслуговують першочергової уваги" (28 червня 1990 р). *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2860. Арк. 19.

3. Доповідна записка "Про негативні тенденції у Компартії України, які заслуговують першочергової уваги" (28 червня 1990 р.) ЦДАГОУ. Ф. 1. Спр. 32. Арк. 18.
4. Доповідна записка "Про негативні тенденції у Компартії України, які заслуговують першочергової уваги" (28 червня 1990 р.) ЦДАГОУ. Ф. 1. Спр. 32. Арк. 40.
5. Єлишев Г. Чому я покинув сесію. *Добрий день*. 1991. № 1. С. 5.
6. Зільман Н. Спокута чужих гріхів. *Добрий день*. 1991. № 1. С. 2.
7. Інформація про оперативну ситуацію у республіці, від 4 січня 1990 р. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2873. Арк. 9, 10.
8. Ми переконані: ця структура ефективно діяти не здатна. *Добрий день*. 1991. № 22. С. 3.
9. Науменко М. Діяти, виходячи з реального життя. *Ленінська правда*. 1991. № 18. С. 1–2.
10. Олейник Б. Размышления и уроки. *Правда*. 1990. С. 10.
11. Полрейт: підведемо підсумки. *Червоний промінь*. 1991. № 9. С. 5
12. Рекун І. "Демократична Сумщина" заявляє про себе. *Добрий день*. 1991. № 3. С. 5.
13. Сіряченко В. Що за гаслами тих, хто "проти"? *Ленінська правда*. 1991. № 28. С. 2.
14. Сіряченко В. Якій партії довіритись? *Ленінська правда*. 1991. № 28. С. 1.
15. Химченко А. Кожен обирає свій шлях. *Ленінська правда*. 1991. № 22. С. 2.

References

1. Borzunov V. Za yakyy vybir ratuie "Vybir". *Dobryi den*. 1991. №28. S. 7.
2. Dopovidna zapyska "Pro nehatyvni tendentsii u Kompartii Ukrainy, yakii zasluhovuiut pershocherhovoii uvahy" (28 chervnia 1990 r). TsDAHO Ukrainy (Tsentr. derzh. arkhiv hromad. ob'iednan Ukrainy). F. 1. Op. 32. Spr. 2860. Ark. 19.
3. Dopovidna zapyska "Pro nehatyvni tendentsii u Kompartii Ukrainy, yakii zasluhovuiut pershocherhovoii uvahy" (28 chervnia 1990 r.) TsDAHOU. F. 1. Spr. 32. Ark. 18.
4. Dopovidna zapyska "Pro nehatyvni tendentsii u Kompartii Ukrainy, yakii zasluhovuiut pershocherhovoii uvahy" (28 chervnia 1990 r.) TsDAHOU. F. 1. Spr. 32. Ark. 40.
5. Yelyshevych H. Chomu ya pokynuv sesiiu. *Dobryi den*. 1991. №1. S. 5.
6. Zilman N. Spokuta chuzhykh hrikhiv. *Dobryi den*. 1991. №1. S. 2.
7. Informatsiia pro operatyvnu sytuatsiiu u respublitsi, vid 4 sichnia 1990 r. TsDAHOU. F.1. Op. 32. Spr. 2873. Ark. 9, 10.
8. My perekonani: tsia struktura efektyvno diiaty ne zdatna. *Dobryi den*. 1991. №22. S. 3.
9. Naumenko M. Diiaty, vykhodiachy z realnoho zhyttia. *Leninska pravda*. 1991. №18. S. 1-2.
10. Oleinyk B. Razmyshleniya y uroky. *Pravda*. 1990. S. 10.
11. Polreit: pidvedemo pidsumky. *Chervonyi promin*. 1991. № 9. S. 5
12. Rekun I. "Demokratychna Sumshchyna" zaiavliaie pro sebe. *Dobryi den*. 1991. №3. S. 5.

13. Siriachenko V. Shcho za haslamy tykh, khto "proty"? Leninska pravda. 1991. №28. S. 2
14. Siriachenko V. Yakii partii dovirytyś? Leninska pravda. 1991. №28. S. 1.
15. Khymchenko A. Kozhen obyraie svii shliakh. Leninska pravda. 1991. №22. S. 2.

Б. С. Филатов

аспирант кафедры истории Украины Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Кризис в Сумской ячейке КПУ (1990–1991 гг.)

В статье проанализирована деятельность КПУ в 1990–1991 гг. Освещены общественно-политические предпосылки, которые привели к кризису внутри Сумской ячейки КПУ. Проанализированы причины, основные проявления, суть и последствия кризиса в Сумской ячейке КПУ. Осуществлен системный анализ динамики развития кризисных явлений внутри КПУ в Сумской области. Проанализирована роль Ассоциации демократических сил Сумщины в развитии кризисных явлений Сумской ячейки КПУ. Предпринята попытка всестороннего объективного освещения поставленной проблемы.

Ключевые слова: КПУ, УССР, Ассоциация демократических сил Сумщины, группа "Выбор", оппозиция.

B. S. Filatov

3 year graduate student at the Department of History of Ukraine, Nizhyn State University named after Nikolai Gogol

The crisis in the Sumy branch of the CPU (1990–1991 rr.)

The article analyzes the activities of the CPU in 1990–1991. The socio-political background that led to the crisis in the middle of the Sumy branch of the Communist Party of Ukraine was highlighted. The reasons, main manifestations, the essence and consequences of the crisis in the Sumy center of the CPU are analyzed. The changes in the qualitative and quantitative composition of the CPU in the Sumy region in recent years of the Perestroika have been analyzed. The system analysis of the dynamics of the development of crisis phenomena in the middle of the CPU in the Sumy region was carried out. The article also reveals the areas in which the main struggle between the opposition's deputy group "Selection" and the ruling "Bolshevik" in Sumy Oblast Council was conducted. The history of the Association of Democratic Forces of Sumy Region is analyzed. The role of the Association of Democratic Forces of Sumy Region in the development of the crisis phenomena of the Sumy branch of the Communist Party of Ukraine is analyzed. Also, the article provides information on the activities of the prosecutor of the region M. Kravchenko, leader of the Communist Party of Ukraine in Sumy region V. Shevchenko. An attempt was made to provide comprehensive objective coverage of the problem.

Key words: KPU, USSR, Association of Democratic Forces of Sumy Region, group "Selection", opposition.